

EDEBİYATÇILARIN ARKASI ŞİİRLİ ARMAĞAN FOTOĞRAFLARI

Yard.Doç.Dr.Bedri AYDOĞAN

Çukurova Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
baydogan@cu.edu.tr

ÖZET

Unutulmamak, insanların ulaşmak istediği bir durum, hatırlanmak ise güzel bir duygudur. Armağanlar insanları hatırlatan, onların unutulmadığını gösteren belgelerdir. İnsanlar kendilerini fotoğraflarla hatırlatmak istemişlerdir. Edebiyatçılar ise bunu biraz daha perçinlemek için görüntüye şiiri eklemişlerdir. Arkasına küçük bir şiir yazdıkları fotoğrafları dostlarına ve akrabalarına armağan olarak göndermişlerdir. Bu yazı fotoğraf arkasına yazılmış şiirleri konu edinmektedir.

Anahtar Kelimeler : Hediye, fotoğraf, şiir, hediye fotoğraf

ABSTRACT

Being unforgatable and remembered are good sense and state which are wanted for people. Gifts are signs that they remind man. Sometimes man want to recall through photographs. They send poem with photographs to friends and comrade as a gift. In this paper it has been focused on poems which written on the photographs.

Key Words: Gift, photographs, poem, gifted photograph, poem with photograph.

Giriş

Bu yazıda sanat ve edebiyat dünyasında yer alan sanatçıların dostlarına ve yakınlarına armağan olarak gönderdikleri fotoğrafların arkasına yazdıkları şiirler konu edinilip değerlendirilecektir. Arka sözcüğünü biraz genişletmek gerekecektir. Çünkü şiirler bazen fotoğrafın üzerine, kenarına ve altına da yazılmışlardır. Bu şiirler, yazıldıkları zeminin sınırlayıcılığı nedeniyle kısa şiirlerdir. Bazen bir bazen iki çoğunlukla da dört dizeden oluşurlar. Bir kısmında dize sayısının artarak beş ve altıya çıktığı da olur. Dört dizeden oluşanları kıta nazım biçimine uygun düşerler¹. Az sayıda olmakla birlikte birkaç dörtlükten oluşanlar şiirler de vardır. Bu yazıda fotoğraf arkasına yazılmış yirmi sekiz, “Resmim İçin” başlığını taşıyan beş², ve “Fotoğrafım İçin” başlığıyla bir şiir olmak üzere toplam otuz dört şiir yer almaktadır.

Bu çalışmanın ilk örneği Gayret dergisinden geldi. Öğrencilerim bitirme tezi olarak Gayret’i bugünkü harflere aktarıyorlardı. Orada fotoğraf arkasına yazılmış iki kıtaya rastladık. Başka örneklerin olup olmadığını düşündük. Fotoğrafın değerli bir armağan sayıldığı yılları dikkate alarak çeşitli şiir kitaplarını taramamız sonucunda bu şiirlere ulaştık. İbnülemin Mahmut Kemal İnal’ın “**Son Asır Türk Şairleri**” çalışması da bize epeyce malzeme sağladı³. Biz bu şiirleri doğrudan bir fotoğrafın arkasında görmedik, ancak fotoğrafın arkasında olduğuna ilişkin yazılı bilgiler var. O bilgilere

¹ Kıta: Parça,bölük, cüz anlamındaki sözcük, nazım biçimi olarak iki beyitten oluşan şiirdir. Birinci ve üçüncü dizeleri serbest olan şiirin ikinci ve dördüncü dizeleri uyaklıdır. Kıtalarda bilgece düşünce, felsefe, nükte ve yergiler konu edinilir.

Bir, iki ve dördüncü dizeleri uyaklı, üçüncü dizesi serbest olan kıtalar da vardır. Beyit sayısı ikiden fazla olan kıtalar kıta-i kebire adını alırlar. Bu kıtalarda beyitlerin birinci dizeleri serbest ikinci dizeleri uyaklıdır. Tarihler de kıta olarak düşürülürler.

Dört dizeden oluşanlar için kıta nazım biçimine uygun düşerler demiştik. Nazım biçimi açısından bir dize olanları mısra, iki dize olanları beyit olarak değerlendirebiliriz ve o sınıfa sokabiliriz.

² Mehmet Akif Ersoy, Safahat’ta yer verdiği iki şiiri için “Bir Resmin Arkasına Yazılmış İdi” ve “Resmimin Arkasına” beş şiiri için “Resmim İçin” notunu koymuştur. İki şiirin fotoğraf arkasına yazıldığı böylelikle kesinlik kazanıyor. Beş şiirin ise fotoğraf arkasına yazıldığına dair bir kesinlik yok, ama fotoğrafa ilişkin olarak yazıldığı çok açık. Akif adeta fotoğrafla, oradaki görüntüsüyle konuşuyor.

³ Şiirlerine yer verdiğimiz şairler dışında, fotoğrafın önemli olduğunu düşündüğümüz yıllarda şiir yazan pek çok sanatçının kitaplarını taradık. Tanzimat’tan Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar olan sürede eserleri külliyat olarak veya kısmen yayımlanan şairlerin elde edebildiğimiz kitapları bu taramaya dahil oldular.

Bu konuda, M.Kayahan Özgül’ün **Resmin Gölgesi Şiire Düştü** (YKY, İstanbul, 1997) adlı kitabı da bize malzeme sağladı. Oradan da bazı şiirleri çalışmamıza aldık. Bu kitap Servet-i Fünun döneminde moda olan tablo altına yazılan şiirleri konu edinmekle birlikte “Söz Çizgiye Göz Kırparsa” başlıklı giriş ya da önsöz yerini tutan bölümde fotoğrafa yazılan şiirler de yer almıştır.

dayandık⁴. Şu an, edebiyatçılarımız tarafından fotoğraf arkasına yazılmış başka şiirlerin de bulunabileceğini düşünüyoruz. Çalışmamız bir başlangıç adımı olarak değerlendirilebilir.

Fotoğraf önemli bir armağan mıdır?

Bugün için fotoğrafın konumu ve değeri elbette çok başkadır. Fotoğraf günümüzde bir sanat dalı durumuna gelmiştir. Öte yandan teknoloji yeni ürünler ortaya çıkarmış; artık sesli, hareketli, uzun süreli kayıtlar oluşturmak, çok kolay ve meraklısı olan herkesin yapabileceği bir iş konumuna gelmiştir. Bu gelişmeler çerçevesinde insanlar daha ileri teknik ve araçlarla daha kolay korunabilen ürünleri, gelecek için bir anı bir armağan olarak bırakabilmektedir. Bugün için, bir sanat değil de bir anın, bir kişisel durumun sabitlenmesi olarak düşünülürse, fotoğraf çekmek, çektirmek iyice kolaylaşmış ve sıradanlaşmıştır⁵. Ancak daha gerilere gidildiğinde durum değişir. Bizim örneklerimizin olduğu dönemde fotoğraf, Osmanlı için hem çok yeni hem bugünkünden çok ayrı bir anlam ve konumdadır. Fotoğraf denince akla yalnızca portre fotoğrafı gelirdi ve çektirilmesi her açıdan zahmetliydi. Uzaktaki kişiyi anımsatan bir armağan olmaktan başka bir işlevi de yoktu. Bu nedenle fotoğraf o dönemde bizim ülkemiz için gerçekten çok önemli ve değerli bir armağan olarak görülmelidir⁶.

⁴ Bu çalışmaya aldığım şiirlerin hiçbirisini şu ana kadar fotoğrafta görmüş değilim. Ancak bunların hepsi için fotoğraf arkasına yazıldığına ilişkin notlar var. Bizzat gördüğüm tek örneği şiir olmadığı için buraya almadım. Mehmet Emin'e ait bu fotoğrafın üzerinde ithaf yazısı var ve açıkça okunmaktadır. M. Kayahan Özgül ise bir fotoğrafın kendisinde olduğunu belirtiyor (bk: 3 numaralı dipnottaki kitap,s.26)

⁵ Fotoğraf ülkemizde on beş yirmi yıl öncesine kadar ancak fotoğraf stüdyolarında çekilebiliyordu. Akla daha çok da portre fotoğrafı geliyordu. Resmi evrak ve belgelerde kullanıldığı için olmalı “vesikalık” olarak adlandırılmış ve kullanılmıştır. Dört buçuğa altı santimetre olan vesikalık fotoğraflar bile birkaç gün içinde tabedilebilirdi. Bir de en iyi olasılıkla ancak bir haftada tabedildiğinden “haftalık” tabir edilen fotoğraflar vardı. Bu fotoğraflarda doğal olarak yüzdeki pürüzler ve çukurlar da çıkardı. Bunlar negatifler üzerinde uzun ve özenli bir çalışmayla kalemle kapatılırdı. Bu işe de rötüş denirdi. Fotoğrafçılık gerçekte zanaat olmasına karşın o gün için, fotoğrafçılarca bir sanat gibi görülürdü. Ancak bugün fotoğrafın yaratıcı bir sanat biçimine girmesi onları gerçek konumuna yani zanaatkarlığa döndürdü.

Bu genel durumun az olmakla birlikte istisnaları vardır. 1900'lü yıllarda fotoğraf makinesi sahibi insanlar vardı ve kendileri fotoğraf çekebiliyorlardı (bk: 6 numaralı dipnot). Günümüzde ise fotoğraf makinesi sahibi olmak ve çekmek çok kolaylaştı. Teknolojinin gelişmesi makineleri ucuzlattı ve yaygınlaştırdı. Eskiden çok şanslı olanlarla meraklı olanlar makineye sahip olabiliyorlardı. Meraklılar büyük özveriyle ona ulaşabiliyorlardı. Şimdi makine çocuklara armağan olarak veriliyor. Çin malı makineler çok düşük fiyatlarla satılıyor. Hatta teknoloji o kadar gelişti ki bir kere kullanılıp atılanları bile var. Bu bilgiler bile o yıllarda fotoğrafın önemini ortaya koymaktadır.

⁶ Uzaktaki insanlar arasındaki özel iletişimi mektuplar sağlıyordu. Bu yüzden mektup, edebiyatımızda edebi bir tür olarak önem kazanmıştı. Mektuplar sanat ve edebiyat

Fotoğraf, yalnızca Osmanlı ülkesi ve insanı için değil dünya için de çok yeni bir gelişmeydi. Fotoğrafın ne olduğu biliniyordu, ancak evrimi epey zaman aldı. Bir poz için 9 saat uğraşılıyor, raylar üzerinde yürüyen çok büyük düzeneklerle (makinelere) çekiliyordu. Bu durumdan saniyelik sürelerle çekim yapan küçük kutulara erişmek epey zaman aldı. Osmanlıya fotoğrafın girmesi ve yaygınlaşması ise daha geç oldu. Çünkü fotoğraf bir gereksinim olarak görülüyordu. Resmi evraklarda fotoğraf kullanma zorunluluğu yoktu. Bu zorunluluk 1930'lu yıllarda geldi. Türkiye için fotoğraf, sanırım bundan sonra önem kazandı. Bu yıla kadar, çoğu büyük merkezlerde bulunan fotoğraf stüdyolarının sayısı ancak 30 kadardı. Bu nedenle fotoğraf çekmek zor ve zahmetli oluyordu.

Fotoğrafın yeni olması ile çekim yerlerinin sınırlı ve büyük merkezlerde bulunmasına, dinin sınırlayıcı etkisini de eklemeliyiz. Dinsel endişeler de halkın fotoğrafa soğuk ve uzak durmasına neden olmuştur. Bütün bu gelişmeler dikkate alınırsa fotoğrafın önemi ortaya çıkar. Dolayısıyla fotoğraf değerli armağanların başında yer alır. O dönem için fotoğrafın önemini ortaya koyacak bazı örnekler vermek de yararlı olacaktır.

dünyasının arka ve özel cephelerini bize sunarlar. Sanatçı ve eserlerin gizli kalmış kimi yönlerini özel mektuplar yayımlandıktan sonra öğrenebilmişizdir. Mektupların içinde gönderilen bir obje olarak fotoğraf da çok önem kazanmıştır. Mektuplar bize fotoğrafla ilgili pek çok bilgi sunmaktadır. Edebiyatçıların birbirlerinden istediği üç önemli şey vardı: Kitap, mektup ve fotoğraf. Fotoğrafa verilen değer önemi ve büyüklüğü mektuplarda sıklıkla dile getirilir. Tevfik Fikret ve özellikle Abdülhak Hamit'in mektuplarında bunun örneklerine rastlıyoruz. Süleyman Nazif, Tevfik Fikret'ten şu satırlarla fotoğraf ister:

“Arza cüret edemiyorum. Tasvirinizi pirâyeye-i âveng-i teabbüd etmek âmâlîmin en büyüklerindedir.”

Mektuplarla Tevfik Fikret ve Çevresi, hzl: M. Fatih Andı, Yılmaz Taşçıoğlu, Hüseyin Yorulmaz, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1999, s.327.

Süleyman Nesib, Fikret'e Midilli'den yazdığı 7 Ocak 1904 tarihli cevapta, almış olduğu mektup ve fotoğraf karşısında sevincini dile getirir.

“Mektubunla resmi bayramın birinci günü aldım ve seni ve Halûk'u görmüş kadar sevindim. Bu sevincimi hiç unutmayacağım. Ne olur kurban bayramında da sizden böyle bir yadigar alsam.

...
Halûk biraz zayıf çıkmış. Bu ressamın kusuru olacak. Zaten görülüyor. Üçümüzün de ne kadar sevindiğimizi görmeliydiniz; saatlerce kapıştık, durduk. Mediha'nın yeni bir resmi olsa ben de bilmukabele gönderecektim. Fakat yok. Yarın hava iyi olursa bizim makine ile tecrübe edeceğim. İyi bir resim çıkarabilirsem yollarım.” (Mektuplarla Tevfik Fikret..., s.387-8)

İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri**⁷ adlı kitabını oluştururken, fotoğrafı olan sanatçıların fotoğraflarını koymuştur. Bu yapıldığında okuyucu, sanatçıyı görmekte ve dış görünüşü hakkında birinci elden bir düşünceye sahip olmaktadır. Ne yazık ki bu pek çok sanatçı için mümkün olmamıştır. Çünkü onların ya fotoğrafları yoktur ya da İbnülemin Mahmut Kemal bir fotoğraflarına ulaşmamıştır. Bu durumda bilgi verdiği kişiyi bizzat tanıyorsa, onların dış görünüşüyle ilgili bazı özelliklerini vermiştir. Örneğin Mehmet Şakir Recai Efendiyi şöyle tanıtır:

“Merhum orta boylu, kırmızı yüzlü, kalın kaşlı, iri elâ gözlü, burnu büyükçe ve ucu aşağıya mail, cebhesi geniş ve başının arkası çıkıntılı idi.” (SATŞ, C.3,s.1391)

Resmini yaptırmaktan kaçınan Musa Kazım Paşa için de şunları söyler:

“ Paşa evladının musırrane recalarına rağmen resmini yaptırmamıştır. Orta boylu, seyrek sakallı, vücudu zayıf olduğunu, tanıyanlar söylediler.” (SATŞ, C.2.,s.808)

İkinci alıntı gösteriyor ki kendi tanımadıklarını da başkalarının anlattıklarından yararlanarak tanıtır.

Bu satırlar fotoğrafın bilimsel çalışmalara ne kadar katkıda bulunabileceğini göstermektedir. İbnülemin Mahmut Kemal bazen sanatçıların fotoğrafına çok yaklaşırsa da kimi olumsuzluklar nedeniyle elde edemeyip üzülür. Deli Hikmet’in fotoğrafı için böyle bir sorun yaşar. Necip Asım, İbnülemin’e, Deli Hikmet hakkında Celal Beyden bilgi alabileceğini söylemiştir. İbnülemin, Celal Beye başvurmuş, Celal Bey kendisine, “Resmi bende vardı, evimle beraber yandı bilgisini vermiştir (SATŞ, C.2, s.633).

Burada ilginç bir durumla da karşılaşırız: Yangın felaketi. İstanbul için yangın çoğu zaman büyük sorunların başında gelmiştir. Yangınların kültür ve sanat tarihimize nasıl zarar verdiğini bu örnek göstermektedir⁸.

⁷ Yazımızın başında da adı geçen bu dört ciltlik kitabın, en çok yararlandığımız kitap olduğunu söylemiştik. Bu dipnotta kitabın tam künyesini vereceğiz. Dipnotları şişirmemek için daha sonra “SATŞ” kısaltmasını kullanacağız. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri**, 4 Cilt, 3. b., Dergah Yayınları, İstanbul, 1988.

⁸ Osmanlılar döneminde ahşap mimariye sahip İstanbul’da yangınlar her zaman önemli bir sorun olmuştur. Pek çok edebiyatçının en değerli varlığı olan kütüphaneleri bu yangınlarda kül olmuştur.

Midhat Cemal Kuntay, Tevfik Fikretle ilgili bir kitap yazmak için belge toplarken Fikret’in tanıdıklarına başvurmuş ve belge istemiştir. Neyyir, Midhat Cemal’e cevabında kendisinde Fikret’ten gelen 30 kadar mektup ve kart olduğunu ancak bunların hepsinin son yangında kendi kitapları ve tüm evrakıyla birlikte yandığını söyler. Bk: Mektuplarla Tevfik Fikret ve Çevresi, hzl:M.Fatih Andı,Yılmaz Taşçıoğlu, Hüseyin Yorulmaz, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1999, s.263.

Fotoğraf çekirme konusunda iki tutumu daha örnekleyerek fotoğrafın önemini vurgulamak istiyoruz.

“Hayret’in resmi yoktur. Yakacık’ta müsafirimiz bulunduğu esnada fotoğrafını çekmek için pek çok uğraştıkça da muvafakat etmemiştir.” (SATŞ, C.2, s.598)

1913 yılına kadar yaşayan bir sanatçının fotoğrafına dahi ulaşmak mümkün olmuyor. Hayret (1848-1913), muhtemelen dini nedenlerle fotoğraf çekirtmekten kaçınmıştır⁹. Şemsettin Efendi ise fotoğraf çekirtme konusunda tersi bir tutum içindedir. Özenle hazırlandıktan sonra çekim işine geçilmesine izin verir.

⁹ Dine bağlılık, Batıdan gelen kimi yeniliklerle, araç- gereçlerin kullanılmasında ve yaygınlaşmasında engelleyici ya da sınırlayıcı olmuştur. Bazı sanat dallarında da bu görülmüştür. Dini nedenler resim sanatına sıcak bakılmasını engellemiş, padişah ve yönetim kademesindekiler bile resim yaptırmaktan kaçınmıştır. Fatih daha erken dönemlerde resmini yaptırmışken sonraki dönemlerde padişahlar resimlerini yaptırmaktan çekinmişlerdir. Yeniliklerin daha kolay kabul edildiği 1900’lü yıllara yaklaşıldığında bile bu tutum sürmüştür. Örneğin II. Abdülhamit, saray ressamı yaptığı Fausto Zonaro’nun, resmini yapma tekliflerinin çoğuna karşı çıkmıştır. Aynı Abdülhamid, Çırağan baskınından sonra Yıldız’a çekildiğinde fotoğrafın iyi bir bilgi sağlama aracı olduğunu gördüğünden kendi amacına hizmet etme yolunda fotoğrafa önem vermiş, zengin bir arşiv kurdurmuştur.

Bu özel durum dışında genel olarak resim için gösterilen soğukluk, fotoğraf için de söz konusu olmuştur. Hayret gibi dindar bilgin ve sanatçılar da fotoğrafa soğuk bakmışlardır.

Halkın fotoğrafa tepkisi konusunda elimde bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak resme karşı olumsuz tutumunu gösteren bilgiler kaynaklarda yer alıyor. Padişahların portrelerine tasvir-i hümayun denilmektedir. II. Mahmut tasvir-i hümayununu yaptırmış, hatta bazı armağanların üzerine de koydurmuştur. Bu özellikte bir enfiye kutusunu armağan ettiğinde muhafazakar çevreler tepki gösterdiğinden Padişah bir tasvir-i hümayununu Şeyhülislam Yasincizade Seyyid Abdülvahap Efendiye armağan ederek iyi bir taktikle eleştirileri ortadan kaldırmayı amaçlamıştır.

Tasvir-i hümayun da en değerli armağanlardan biri haline gelmiştir. II. Mahmut, tasvir-i hümayununu mülki ve askeri dairelere astırmıştır. Tasvir-i hümayunun Selimiye Kışlasına taşınması sırasında yapılan görkemli tören halk arasında garip karşılanmış ve itirazlara yol açmış, bu tepkiler Hicaz civarına kadar yayılmıştır. Daha sonraki padişahlar halkın tepkisini göze alamadıklarından kendi tasvirlerini astırmadıkları gibi, II.Mahmut’unkini de kaldırmışlardır. Bu örnekler her kesimde resme, fotoğrafa karşı dini nedenlerle oluşan yadırgamayı, itirazları ortaya koymaktadır. Bu konuda bk: Edhem Eldem, İftihar ve İmtiyaz Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi, İstanbul 2004, s.126-135.

Resmin önemini ortaya koyan son bir örnek daha vermek istiyoruz. Fotoğraf o derece değerlidir ki Mahmud Nedim Paşa görevinden uzaklaştırıldığında kendisine

“Şemsettin (Efendi) merhum, uzun boylu, seyrek kır sakallı, zaif, zeki, müeddep, gayur, intizam perver bir zat idi.

Vefatından iki gün evvel ziyaretine gittik. Muhiblerinden Hikmet Turhan Dağlıoğlu, fotoğrafını almak istedi. Merhum, oğlu Fihamüddüne, saçını sakalını taratdı. Aynaya bakdı, beğenmedi. Tekrar tuvalet yaptırdı. Ölümün, etrafında dolaşdığı bir sırada -hayatında itina ettiği- intizamı kıyafeti muhafazaya çalışmasına müteessirane güldüm ve hayret ettim.” (SATŞ, C.4., s.1808)

Fotoğrafın önem ve değerini gösteren bir olayı daha yine İbnülemin'den aktarıyoruz. Sözü edilen kişi Leskofçalı Galip'tir.

“ Galib beyin, resmini aldırıldığını

Cevheri ayine'i nuri hudadır suretim
Ruşenadir ehli tab'a suretimden siretim
Nüsha'i kübrayı fitratdır vücudim ta ezel
Gösterir bir alemi hikmet mükemmel heyetim

kıtasile

Maderi zışanıma ihtarı namü şekl için
Galib etdim gönderub resmim beyanı iştiyak

beytinden istınbat ederek pek çok aradım, bir eli göksunde olarak resmini yaptırdığı, dadisinde mahfuz iken evlad ve ahfadının ellerinde dolaşarak bilahara zayı olduğu anlaşıldı.” (SATŞ, C.1, s.443)

Fotoğrafın önemi, Tanzimat'la kurulan Batılı özellikteki yeni ya da yenilik edebiyatının temsilcilerinin ilişkilerinde de somutlaşıyor. Bunların başında Namık Kemal, Recaizade Mahmut Ekrem ve Abdülhak Hamit üçlüsü geliyor. Aynı edebiyat yoluna kendilerini adanmış bu üç sanatçı görevleri ve durumları nedeniyle çok az bir araya gelmiş ve yüzyüze görüşebilmişlerdir. Namık Kemal yaşamının çoğunu sürgün ya da o kabilden görevlerle İstanbul dışında geçirmiştir. Aynı biçimde Abdülhak Hamit de elçiliklerdeki çeşitli görevleriyle İstanbul'dan uzakta kalmıştır. Recaizade Mahmut Ekrem ise İstanbul'dan hiç ayrılamamıştır. Bir kere yurt dışına çıkmaya yeltenmiş ve

verilen tasvir-i hümayun geri alınır. Bu tasvir verildiğinde de amedi kalemi hulefasından Memduh Bey şu kıtayı söylemiştir:

Bu tasviri hümayuni görenler sadrı devletde a
Sanurlar bir güneşdir asümana ziybüfer vermiş b
Değil pırlanta etrafında bu tasviri garranın c
Cenabı Yusuf'a Cibril tacı pür güher vermiş b
Mefâilün/Mefâilün/ Mefâilün/ Mefâilün

Bu kıta doğrudan resim arkasına yazılmamışsa da, resim için söylenmiş bir şiir olarak konumuzu ilgilendirmektedir (SATŞ. C.2.,s.1176).

Malta'dan geri çevrilmiştir. İletişimlerini mektuplarla sağlamışlar, özlemlerini fotoğraflarla gidirmişlerdir. Kemal, Hamit'le bir iki kez karşılaşmıştır. Hamit hakkında Ekrem'den bilgi ve fotoğraf ister. Bir araya gelemediklerinden onu bu yolla tanyacaktır. Mektuplarla birbirlerine fotoğraf gönderip dostluklarını iletirler

21.11.1876 tarihli mektubunda Kemal "Kardeşim, 7 Şubat, 91 tarihli mektubun geldi; resmin de beraber idi." yazmaktadır.¹⁰

Bu ilişki başka dostlarla da benzeri biçimde sürer. Kemal, Faik Reşat'a yazdığı mektubunda "Mutlak resim isterim" der.¹¹ Aile bireyleri arasında da fotoğraf alış verişi vardır. Kızı Feride'ye yazdığı mektubunda resimleri ihmal etmediğini, orada fotoğrafçı bulunmadığından fotoğrafçının gelmesini beklediğini yazar.¹²

Abdülhak Hamit'in mektuplarında da fotoğraf gönderme konusu sık sık dile gelir. Namık Kemal ondan fotoğraf istemiştir.

"Bir resmimi istemişsiniz, teşekkür ederim. Fakat olan resimlerim bundan üç sene evvel aldirtıklarımıdır. Üç seneden beri aldırmadım. Yakında çıkartıp gönderirim."¹³

Abdülhak Hamit, Pirizade İbrahim Beyin istediği fotoğrafı göndermiş, karşılığını da istemiştir.

"Resmimi gönderdim; yeni aldirdığıma *Tahrib* delâlet eder; daha pek çok şeylere delil olduğu gibi. Bendeniz de sizin tarafınızdan yâdigâr olarak bir resim isterim."¹⁴

Bahaeddin Beyin isteğine uyarak fotoğrafını göndermiş, karşılığını istemiştir. Göndermediği taktirde fotoğrafını geri isteyeceğini de eklemiştir.¹⁵

Bütün bu örnekler, fotoğrafın o dönem için bir ihtiyaç olduğu kadar değerli bir armağan olduğunu da göstermektedir.

Fotoğraf, yukarda ortaya koyduğumuz çeşitli nedenlerle yaygınlaşmamıştır. Bu durum, ne yazık ki önemli sanatçılarımızın bir fotoğrafından bile okuyucuyu yoksun bırakmıştır. Öte yandan bugün bile dedesinden önceki akrabalarının fotoğrafından yoksun bir toplum olarak yaşamakta olduğumuzu düşünürsek fotoğrafın önemini kanıtlamak için özel bir çaba göstermeye gerek kalmaz.¹⁶

¹⁰ Namık Kemal'in Hususi Mektupları I- İstanbul Avrupa ve Magosa Mektupları, hzl:Fevziye Abdullah Tansel, Türk Tarih Kurumu Yayınları II.Seri No.22, Ankara 1967, C.I, s. 426. Namık Kemal'in Mektupları toplam dört cilttir.

¹¹ Age.C.I, s.262

¹² Age. C.I, s.281

¹³ Abdülhak Hamid'in Mektupları, hzl:İnci Enginün, Dergah yayınları, İstanbul 1995, s.28.

¹⁴ Age., s.36

¹⁵ Age., s.113

¹⁶ Fotoğrafın önemini ortaya koyduğumuza inanıyoruz. Her şeye karşılık şu iki görüşü de okuyucularla paylaşmak isteriz. İlki Yahya Kemal'e ait bu görüş aslında resim üzerinedir. İkincisi ise Aydın Oy'a aittir.

Şiirler:

1-Gayret dergisinin altıncı numarasında yer alan Namık Kemal'e ait kıta için Menemenlizade Tahir şu notu düşer:

“ Bu dahi müşârün-ileyh hazretleri tarafından Menemenlizade Tahir Beye verdikleri ve Ziya Paşa ile birlikte çıkardıkları resmin arkasında yazılmıştır.”¹⁷

Kemâl-i kalb ve ziyâ-yı zekâyı cem edemez a
Mülevvisât-ı denâetten olmayan Tahir b
Açık alımları seyret sana misâl olsun. c
Güneş batınca kararmaz yâ cebhe-i şâir b

Mefâilün /Feilâtün /Mefâilün / Feilün

Namık Kemal, fotoğraf arkasına yazdığı bu kıtada doğrudan kendilerine, fotoğraftaki durumlarına ilişkin değil, her insanda olmasını dilediği özellikler üzerinde durur. O, ideal bir insan tipi aramaktadır. İnsan fiziksel özelliklerini belirleyemez, ama ruhsal ve kişisel özelliklerinin belirginleşmesinde etkili olabilir. İdeal insan tipi, sahip olunan değerler ve erdemlere bağlı olarak ortaya çıkacaktır. Namık Kemal'e göre bu tipin fiziksel yanını keskin, kıvrak ve pırıltılı bir zeka oluşturur.

Fiziksel olanı sosyal, toplumsal ve ruhsal özellikler izler. Bunların başında her türlü olumsuz tutum ve davranıştan uzak durmak gelir. Alçaklığın kirinden uzak olmak da bunlar arasındadır. Bu kirden uzaklaşmayan ne zeka ışığına ne kalbin olgunluğuna ulaşır. Bu genel belirlemeden sonra sözü “şaire” yani kendilerine getirir. Şair örnek insan olmalıdır. Alnında hiçbir leke, kir bulunmamalıdır. Şairin alnı, karanlıkta da açık olmalıdır. Yüzünü kızartacak ya da karartacak bir davranışı, sözü bulunmamalıdır. Kendi fotoğraflarını da açık alımlara, ak yüzlere bir örnek olarak gösterir.

“Resimsizlik yüzünden cedlerimizin yüzünü göremiyoruz. Ah bu ne fecî hicrandır! Eski şehirlerimizi göremiyoruz; yanmış yahut yıkılmış nice binalarımızı göremiyoruz; eski kıyafetlerimizi göremiyoruz; o kıyafetlerin arasında, yavaş yavaş nasıl tekâmül ettiklerini anlayamıyoruz; vatanı kurduğumuz eski seferlerimizi, eski meydan muhârebelerimizi, bu muharebeleri başaran şerefli ordularımızı göremiyoruz. Ah, ah... Resimsizlik yüzünden daha neleri göremiyoruz.” (Yahya Kemal Beyatlı, Edebiyata Dâir, İstanbul 1971, s.69. Biz bu alıntıyı Aydın Oy'un yazısından aktardık.)

“Bu satırları okuduktan sonra denilebilir ki fotoğrafın, tarih ve kültürümüz açısından en büyük hizmetlerinden biri de resimsizliğin yarattığı bu “fecî hicranı” ortadan kaldırması oldu. Tanzimat döneminden bu yana, gelip geçmiş büyüklerimizi, kendi fotoğraflarından ve fizyonomilerinin gerçek çizgileriyle tanımış olmamız az mutluluk değildir.” (Aydın Oy, “Şiirimizde Resim ve Fotoğraf” Hisar Dergisi, S.131, Kasım 1974, s.30-31)

¹⁷ Gayret, Birinci sene, numara 6, s.21, 7 Şubat 1301.

2- Sekiz numaralı Gayret'te Namık Kemal'in Ziya Paşayla birlikte çekti oldukleri fotoğrafın arkasına yazdığı kıta, şu açıklama ile verilir:

“Atufetli Kemal Bey Efendinin Ziya Paşa ile birlikte çıkardıkları bir resmin arkasına Ziya Paşanın vefatından sonra yazdıkları kıtadır”¹⁸

Hem mu'âriz hem muvâfıktı Ziyâ ile Kemâl	a
Şu'le-i berkıyyede mevcûd iki kuvvet gibi	b
İttihâd olmazsa hâsıl nokta-i maksûda	c
Çehreler ma'kûs idi şu gördüğün sûret gibi	b
İttihâd ettikçe ammâ başına.....	d
Yıldırımlar bağırırdık..... gibi	b
Bir ziyâdır hâke düştü 'arşa etti in'itâf	e
Mahzarı bu hâk olan bin nûr-ı 'ulviyyet gibi	b
Nûr-ı Hakk'a iltihâk etti Kemâl-i zârını	f
Tek bıraktı yeryüzünde sevdiği millet gibi.	B

Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün /Fâilün

Fotoğraf arkasına yazılan bu şiir iki beyitten artık olduğu için bir kıta-i kebiredir. Bazı sözcükler çıkarıldığından anlamda bir eksilme söz konusudur. Ancak bu şiiri Vasfi Mahir Kocatürk'ün hazırladığı **Namık Kemal'in Şiirleri**¹⁹ adlı kitapta bulduk. Çıkarılan sözcüklerin ilki “zalimlerin” ikincisi ise “berk-i hürriyet”tir. Kıtanın başında Kemal, **Harabat** nedeniyle Ziya Paşayla aralarında doğan dargınlığa işaret ederek düşünce ayrılıklarının doğallığını vurgular. Son iki beyitte Ziya Paşanın ölmekle hem sevdiği milletini, hem de kendisini yalnız bırakarak Tanrı ışığına ulaştığını söyler. Kıtada sanatlı bir üslup dikkati çekmektedir. Namık Kemal düşüncelerini ortaya koyarken benzetmelerden ve tezatlardan yararlanmışır. Ziya Paşanın dinlenme yerini toprak olarak belirler. Bir ışık olarak toprağa düşmüş, oradan göğe yansımış ya da yönelmiştir. Hatta rahatlıkla yükselmiştir, diyebiliriz. Çünkü bir ışık olarak toprağa düşüp “nur-ı Hakk'a” kavuşmuştur. Namık Kemal bu kıtada, hem aralarındaki düşünce ayrılıklarını, hem geçmişte siyasi ve toplumsal alanda nasıl güç birliği içine girdiklerini, hem Ziya Paşaya olan sevgisini anlatır. Bunu yaparken değer verdiği üç öğeyi kullanmayı ihmal etmez: Din, siyaset, millet.

3- Namık Kemal fotoğraf çekirtmeyi sevmez. Sakız'dan bir fotoğrafçı geldiğinde oğlu Ali Ekrem'in ısrarıyla birkaç fotoğraf çekirtmeyi zorla da olsa kabul eder. Oğlu bunlardan birine çerçeve yaptırarak babasına getirir ve altına bir şiir yazıp kendisine armağan etmesini ister. Namık Kemal “Ooo, böyle kundura ısmarlar gibi şiir ısmarlanır

¹⁸ Gayret, Birinci sene, numara 8, s.29, 12 Şubat 1301.

¹⁹ Vasfi Mahir Kocatürk, Namık Kemal'in Şiirleri 4.b., Edebiyat Yayınevi, Ankara, 1971,s.114.

mı imiş?” derse de iki saat sonra kıtayı yazar²⁰. Bu kıta onun son şiiri olur. Namık Kemal, 43 gün sonra vefat eder.

Nâmûs ile irfânı yetişmez mi mükâfat	a
İkbâl yolu gerçi Kemâl'in kapanıktır	b
Çok ak göremezsen de saçında sakalında	c
El-minnetullah yüzü ak, alını açıktır	b

Mefûlü / Mefâilü / Mefâilü / Feülün

Namık Kemal, öncelikle yurdunu ve ulusunu düşünen bir karakter ve dünya görüşüne sahiptir. Mala, mülke, çeşit çeşit giysiye ve paraya değer vermez. O kadar ki maaşına bile el sürmemiş, içinden gerekli olan kısmını alıp geri kalanının idaresini hep başkasına bırakmıştır²¹. Kendisi için önemli olan bilgi, sezgi gücü, namus, dürüstlük gibi erdemlerdir. Bu kıtada yine bunun altını çiziyor ve kendisi için ikbal yolunun kapalı olduğunu söylüyor. Arkasından saçında sakalında ak olmadığını belirtiyor. Buna karşılık yüzü ak, alını açıktır. Bu da kendisine yetiyor. “İkbal yolu gerçi Kemal'in kapanıktır” demekten de geri durmayarak her şeye rağmen bir sitem ve serzenişte bulunur.

4- Namık Kemal'in bıyıklı bir fotoğrafının arkasında şu kıta yer alır:²²

Bu cihân âlem-i terakkîdir	a	Feilâtün / Mefâilün / Feilün
Onu öğren bıyıklı resmimden	b	
Daima âlem-i kemâle yürü	c	
Benzeme tâ ölünce hiç sana sen	b	

Doğrudan doğruya fotoğraftaki görüntüyle ilgili bir kıtadır. Dünya geliştigi gibi insan da gelişmekte ve değişmektedir. Bu fotoğraf çocukluktan gençliğe geçiş anlatmakta ve bunu bir gelişme olarak göstermektedir. Çocukken bıyığı olmayan Namık Kemal artık bıyıklıdır. İnsan buradan da başka bir devreye geçecek ve eskisine benzemeyecektir. Üçüncü dizede Namık Kemal'in felsefesi yansıyor. O her yönden olgunluk aramakta ve onun peşinden gitmektedir. Çünkü olgunluk; gelişme, deneyim

²⁰ Ali Ekrem Bolayır, Namık Kemal, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s.116-7.

²¹ Ali Ekrem babasının mutasarrıflık ve Hazine-i Hassa maaşlarını uşağı İsak'a teslim ettiğini, paraya elini sürmediğini, parayı nasıl idare ettiği konusunda uşağına pek bir şey sormadığını anılarında belirtiyor. Ayrıntılı bilgi için bk: Ali Erkem Bolayır'ın Hâtraları, hzl: Metin Kayahan Özgül, Kültür Bakanlığı Yayınları / 1285, Ankara, 1991, s.175.

²² Namık Kemal'e ait olan bu ve daha sonraki kıtaları, Vasfi Mahir Kocatürk'ün Namık Kemal'in Şiirleri 4.b., Edebiyat Yayınevi, Ankara, 1971 kitabının 116 ve 117. sayfalarından aktardık.

kazanma, sivriliklerden arınma ve tamamlanma anlamına gelmektedir. Olgunlaşma insanın tamamlanmasıdır.

5- Bir büyüğüne verdiği fotoğrafının arkasındadır:

Tasvirime düştü benden evvel	a	Mefûlü/ Mefâilün / Feûlün
Takbil-i yed-i veliyy-i nimet	b	
Bi ruha cihanda verdi gıpta	c	
Bir resme nasib olan saadet	b	

6- Oğluyla birlikte çektiği fotoğrafın üzerindedir. Benzerliklerine dikkati çekiyor.

Bana benzer küçük bu şekl-i garib	a	Feilâtün/ Meâilün / Feilün
Beni eylerdi daima tahyir	b	
Eylemiş bak meğer ki karşımda	c	
Merdüm-ü çeşmimi güneş tasvir	b	

7- Yine oğluna verdiği bir fotoğraf üzerine yazılmıştır. Namık Kemal bağlı olduğu değerleri belirtiyor ve bunların oğluna da miras kalmasını diliyor.

Ben bu sinnimde esir olmuş idim milletime	a	
Fikr-i hürriyet ü milliyet idi maksudum	b	
Umarım seni de siretime varis eder	c	
Güneşi süretime hadim eden Mâbudum	b	

Feilâtün / Feilâtün / Feilâtün / Feilün

8- Arkadaşı Rifat'a verdiği bir fotoğrafa yazdığı bu kıtada birbirlerinden uzak olsalar da kalben yakınlıklarının sürdüğünü, buluşmanın kalplerde gerçekleştiğini söylüyor. Rifat'a olgunluğu yakıştırıyor. Yukarda belirttiğimiz gibi olgunluk Namık Kemal için en önemli özelliktir.

Rif'at Kemal'den ne kadar dûr olursa da	a	
Kalbdir iltikası misal-i hayal ile	b	
İnsaf mezhebinde münasib değil midir	c	
Rif'at cihanda kaim olursa kemal ile	b	

Mefûlü / Fâilâtü / Mefâilü / fâilün

9- Avrupa'daki bir arkadaşına yazmıştır. Daha önce bir süre yaşadığı Avrupa'ya duyduğu özlemi dile getirir. Çünkü inandığı değerlerin önemlileri orada yaşama geçmiştir.

Geldiğim yerlere azmet yine, ey peyk-i şimal,	a	
Bizden ol mir-i keremkâre selâm eyle, yürü!	b	
Bahr-i hicranımı aş, raz-ı derunum şerhet,	c	

Ah-ı cansuz gibi keşf-i meram eyle yürü! b

Feilâtün / Feilâtün / Feilâtün / Feilün

10- Bu kıta Namık Kemal'e ait olanların sonuncusudur. EbuZZiya Tefvik'e gönderdiği fotoğrafa yazdığı kıtada kendisindeki değişimi ve tanınmayacak kadar yıprandığını anlatmaktadır.

Birbirimizden edeli iftirak a
Şöyle harab etti felek kim teni b
Zihnine nakş olmuş iken suretim c
Sen de bana benzetemezsin beni b

Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün

11- Rezaizade Mahmut Ekrem'in Abdülhak Hamid'e yolladığı fotoğrafın arkasında aşağıdaki kıta yer alır. M. Kayahan Özgül, kendisinde bulunan fotoğrafın arkasında 5 Kânûn-ı Sâni 1296 tarihinin olduğunu yazmaktadır.²³

Varken o kadar çok iştiyakım a Mefûlü / Mefâilün / Feûlün
Yok gelmeğe çünkü hiç mecâlim b
Takbîle cebîn-i tâb-nâkin c
Hâmid sana yolladım misâlim b

Bu kıtanın içinde hiçbir felsefi öge yok. Tamamıyla içten ve sade duygular aktarılmıştır. Çok göreceği gelmiş, ancak yanına gitmeye gücü yoktur. Parıltılı, açık alından öpmek için fotoğrafını yollamıştır. Üçüncü dizeyi dışta tutarsak tam bir halk söyleyişi egemendir. Misale uyak yapılan mecal bu söyleyişe çok yakışmıştır.

12- Rezaizade Mahmut Ekrem'in bir başka kıtası Ahmed Celal'e gönderdiği fotoğrafın arkasındadır.

Kalsın sana yâdigâr-ı ülfet a Mefûlü / Mefâilün / Feûlün
Tasvîr-i melûl ü nîve-hânım b
Olsun bu nişâne-i uhuvvet a
Bir şey demiyor mu tercümânım? ²⁴ b

²³ M.Kayahan Özgül, Resmin Gölgesi Şiire Düştü, YKY, İstanbul, 1997, s.26.

²⁴ Mecmua-i Edebiye, Numara: 32, 6 Kânûn-ı Sâni 1315.

Ekrem'in bu kıtası da bir öncekine benziyor. Ağlamaklı ve üzüntülü fotoğrafını dostluklarının bir armağanı olarak göndermiştir. Bağlılığın, dostluğun belirtisi olan bu armağanın duygularına tercümanlık etmeye yetip yetmediğini soruyor.

13- Menemenlizade Tahir Gayret'in 32. numarasında aşağıdaki kıtayı şu notla yayımlar.

“Şu kıt'ayı ehibbâsından birisine göndereceği resmin arkasına yazılmak üzere birisinin tavsiyesiyle nazmetmişim”²⁵

Ben sizi görme dilerken bakımız tâli'-i dîn a
Anı bir resme nasîb etti ben oldum mahzûn a
Böyledir âdeti hükm-i kaderin âlemde b
Asla vermez de şeref fer'ini eyler makrûn a
Devlet ü izzet ü ikbâle bu dehr-i vârûn a

Feilâtün / Feilâtün / Feilâtün / Feilün
Fâilâtün / Fa'lün

Görüldüğü gibi bu ısmarlama bir kıtadır. Bir dostun önerisiyle yazılmıştır. Doğal olarak bu özellikteki kıtalardan sanatsal bir değer beklememek gerekir. Hatta fotoğraf arkasına yazılan kıtaların doğaçlamaya yakın bir biçimde ve kısa sürede yazıldığını söylemek mümkün. Bazen birdenbire ve ayaküstü bile yazılmaktadır.

Dostuyla yüz yüze görüşmek isterken alçak talih engellemiş, şimdilik bir fotoğrafa izin vermiştir. Bu da yazgının bir gereğidir. Asıl olana, gerçeğe ulaşma onurunu vermemiş, ancak ikinci derecede sayılabilecek olan fotoğrafına yaklaştırmıştır. Devlet, izzet, ikbal dururken uğursuz dünyanın verdiği ancak bu olur. İnsan her zaman talih, yazgı ve dünya karşısında yeniktir. Osmanlı kültüründe yaygın bağlanmış bu kıtaya da yansımıştır.

14- Abdülhak Hamid, Rıza Tevfik'e bir fotoğraf göndermiş, arkasına şu beyti yazmıştır:

Bana kim der ki bu gençliktir bu yahut ihtiyarlıktır a
Senin takdîrine şâyeste olmak bahtiyarlıktır a
(SATŞ, C.3, s.1517)

Mefâilün / Mefâilün / Mefâilün / Mefâilün (İlk dize ölçü yönünden sorunludur)

Önemli olan genç ya da ihtiyar olmak değil, senin tarafından beğenilmek ve övülmek mutluluğuna ulaşmaktır.

15- Sürgün cezasına çarptırılan Abdülhalim Memduh, Konya'ya gönderilmektedir. Süleyman Nazif, onu vapura kadar götürerek yolcu eder. Bu sırada Abdülhalim

²⁵ Gayret, Birinci sene, Numara:32, s.128, 12 Eylül sene 1302.

Memduh fotoğrafının arkasına bir kıta yazıp verir. Üzücü olan şudur ki, bundan sonra bir daha yüzyüze görüşemezler.

Kalsın Nazif, sende şu zilli belâ ile a Mefûlü/ Fâilâtü /Mefâilü /fâilün
Bir yadigârı mihneti pür zulmet ömrümün b
Bu iğtirabı nabezamanı teemmülen c
Didarı infilâkına et lânet ömrümün b
(SATŞ. C.2., s.929)

Doğaldır ki sürgüne gitmek arzu edilen, hoş bir durum değildir. Bunun verdiği bunaltı, iç karaltısına uygun bir kıta doğar. Siyah beyaz fotoğraf Abdülhalim Memduh'un uğradığı bela gibi karadır. Sıkıntı dolu yaşamı tam olarak yansıtan bir armağan olarak verilir. Bu zamansız gurbeti anımsatan fotoğrafa bakıp yaşamının dağılan yüzüne lanet okumasını ister. Çünkü yapılacak bir şey yoktur. İnsanın içi ancak bu tepkiyle dinginliğe ulaşabilir.

16- Şair Bedri Paşanın kendi resmi altına yazdığı kıtadır:

Hasr etmişiken hizmetini devletü dine a
Kaldı yine mağduri muadati zamanın b
Bir lâhza bakın didei ibretle bu resme c
Ser defteridir sahibi mihnet zedegânın b

(SATŞ,C.1., s.165)

Mefûlü/ Mefâilü / Mefâilü/ Feûlün

Bedri Paşa da tüm iyi niyeti ve gayretiyle devlet ve dine hizmet ettiği halde iyi gün görmediğinden yakını. Zamanın getirdiği düşmanlığın mağduru olur. Resmine ibretle bakılmasını ister. Bu resmin sahibinin sıkıntıya uğrayanların toplandığı defterdeki yeri birinci sıradır. Dert çekmede birinciliğe layık olduğundan defterin başına yazılmalıdır.

17- Abdulgani Fahri, İbnülemin Mahmut Kemal'e gönderdiği resmin arkasına şu kıt'ayı yazmıştır:

Git benim timsalü tasvirim Sitanbul şehrine a
Arzı hürmet, arzı ihlâs kıl Kemali Kâmile b
İsterim tenkid buyursun şiiri naçizanemi c
Söyle istirhamımı sen ol edibi fazile. b

Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün

(SATŞ, C.4.,s. 2138)

Abdülgani Fahri, fotoğrafını haber gönderen bir aracı olarak görür. İstanbul'a, İbnülemin Mahmut Kemal'e ulaşacak fotoğraf iyi dilek ve duyguları ile saygısını götürecektir. Yine fotoğrafa, şiirleri için eleştiri beklediğini de söylettirir. Çünkü Mahmut Kemal üstadın eleştirisi bile onun için önemli ve saygıya değerdir.

18- Tefik Fikret'in Rübâb-ı Şikeste adlı kitabının başında bir kıtası ve güzel çekilmiş fotoğrafı yer alır. Bu da fotoğraf arkasına yazılan şiirlerden sayılır. Fikret'in karakterini, düşünüş biçimini ve yaşam değerlerini tüm kapsayıcılığıyla anlatan bir kıtadır. Dört dizede yaşama bakışının tüm özetidir.

Kimseden ümmîd-i feyz etmem dilenmem per ü bâl	a
Kendi cevvim, kendi eflâkimde kendim tâ'irim	b
İnhinâ tavk-ı esâretten girândır boynuma;	c
Fikri hür, irfânı hür, vicdânı hür bir şâ'irim ²⁶	b

Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün /Fâilün

19- Tefik Fikret'in şu kıtası da fotoğraf arkasına yazılmıştır. Uzaktaki dostunun gözlerinden öpemeyen Fikret, bu fotoğrafla hiç değilse elinden öpecektir.

Kıta (Resim Arkasına)

O sa'âdet değilse maktûrum,	a
Öpmezsem de çeşm-i mestinden;	b
Geçer elbette destine resmim:	c
Öperim öylelikle destinden! ²⁷	b

Feilâtün / Mefâilün/ Feilün
/ Fâ'lün

20- Fotoğraf için yazılmış, ama fotoğraf olmadığı için arkasına geçmemiş bir şüirdir. Eşref, İbnülemin'e gönderdiği mektuplardan birinde bu durumu anlatmıştır.

“Mirim Efendim Hazretleri

Arızamın gecikmesi İzmir'e gidib bir resim çıkartmak ve resmin arkasına kıt'ayı atıyeyi yazmak içindi:

²⁶ Tefik Fikret, Rübâb-ı Şikeste, Yeni tabı, Tanin Matbaası, İstanbul, 1326.

²⁷ Tefik Fikret, Bütün Şiirleri, hzl: Prof.Dr.İsmail Parlatır, Doç. Dr. Nurullah Çetin, Türk Dil Kurumu yayınları: 784, Ankara, 2001,s.122.

Ey eden tasvirime atfı nikâhi iltifat a
Fikrimin alâm, badi perîşanıdır b
Bak ne hale koydu kırk yıllık cefayı rüzgâr c
Eşrefin işte şu suret nüshai sanisidir. b

Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün

Fakat vaktim olub gidemedim. Resmi de çıkartamadım. Binaen aleyh balâdaki kıt'ayı yazdım. Peder Paşa hazretlerinin ellerinden, birader bey efendinin gözlerinden öperim efendim.”

18 Teşrinievvel 1314

Kırk ağaç Kaymakamı
Eşref

(SATŞ, C.1.,s.342)

21- Eşref şu kıtayı da sevmediği birisine gönderdiği fotoğrafın arkasına yazmıştır. Fotoğraf arkasına yazılan kıtalar genellikle dostluğu, özlemi öne çıkarırlar. Ancak bir yergi şairi olan Eşref, bu özelliğini fotoğraf arkası şiirine de yansıtmış ve bu fotoğrafı adeta korkutmak amacıyla yazmıştır. Fotoğraf Eşref'in yüzünü değil öfkesini hatırlatacaktır.

Eylemem ölsem de hakkında sükûtu ihtiyâr. a
Bak şu kopyamdan beni der-hâtır eyle dâima! b
Hiddetimden çıktı tasvîrim fenâ, mâzûr tut, c
Aldırırken resmimi, zîrâ söverdim ben sana! 28 b

Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün

22- Eşref'in kıtaları hem işlev olarak öteki örneklerden ayrılıyor, hem fotoğraf çektirmenin güçlüğüne, hem de Eşref'in fotoğraf çektirmeyi sevmediğini gösteriyor. Bu kıtayı Adana vali yardımcısı olduğunda yazar.

Hayret ettim aldırınca resmimi,
Ben miyim bu, bilmedim ben, siz bilin.
Aslına uymazsa tasvîrim n'ola,
Giydiğim gömlek emânet, fes elin. 29

Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün

²⁸ Alpay Kabacalı, Çeşitli Yönleriyle Şair Eşref, Özgür Yayın-Dağıtım, İstanbul, 1988, s.248.

²⁹ Age., s.258

Vali yardımcısı olunca mektupçu ondan fotoğraf ister. Eşref bir süre oyalanır, oyalar, fakat mektupçuyu daha fazla atlatamayıp istemeye istemeye fotoğrafını çektirir. Kendi sünepliğine de kırgındır. Kıt'asını fotoğrafının altına yazarak o resminin çıkmasına yardım eden Doktor Şerafüddin Mağmûmî Beye armağan eder.

23- Mehmet Akif Ersoy'un Safahat'ın "Birinci Kitab"ında yer alan şiiri için düştüğü "Bir Resmin Arkasına Yazılmış İdi" notu fotoğraf arkasına yazılan şiir olduğunu göstermektedir.

BİR RESMİN ARKASINA YAZILMIŞ İDİ:

Kiminin yâd-ı ihtirâmı kalır,	a
Kendi gittikçe cânîşini olur;	b
Kiminin bir yığın meberrâtı	c
Toplanır, heykel-i metîni olur;	b
Kiminin de olanca hâtırası,	d
Böyle bir sâye-i hazîni olur!	30 b

Feilâtün / Mefâilün / Feilün
Fâilâtün / / Fa'lün

Yaşayan her insan ardında bir şeyler bırakır. Bıraktıkları onun nasıl anılacağını, hakkında neler söyleneceğini belirler. Kimi gider, boşalan yerini bıraktığı saygın bir ad ve anı doldurur. Kiminin yaptığı güzel ve hayırlı işler güçlü, görkemli bir heykel gibi onu temsil eder. Kiminin de bıraktığı tüm birikimi, anısı hazin bir fotoğraf olur. Mehmet Akif'in şiirinde açık bir hüznün var. Yaptıklarını yeterli bulmamaktan ya da yaptıklarının değerinin anlaşılmasından kaynaklanan bir hüznün. Akif hiçbir şeyi karşılık bekleyerek yapmamıştır, ama marifetin iltifat görmesi gerekir. Belli ki onu da bulamamıştır.

24- Safahat'ın ekler kısmında yer alan şu kıta da fotoğraf arkası şiirlerdendir.

Resmimin Arkasına

Hepsi göçmüş, hani yoldaşlarının hiçbiri yok!	a
Sen mi kaldın, yalnız kaafileden böyle uzak?	b
Postu sermekse merâmın yola, serdirmezler;	c
Hadi, gölgenle beraber silinip gitmene bak.	b

1935

Feilâtün / Feilâtün / Feilâtün / Feilün

³⁰ Mehmet Akif Ersoy, Safahat, hzl: M.Ertuğrul Düzdağ, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:728, İstanbul, 1987, s.118. Mehmet Akif'in bundan sonraki şiirleri aynı kitabın 500(21şiirin numarası), 456 (22), 456 (23), 457(24), 472 (25) ve 500 (26) üncü sayfalarından aktarılmıştır.

Fâilâtün /

/ Fa'lün

Mehmet Akif'ten yine hüznü bir kıta. Dost ve yakınları ile yaşlılarının hiçbiri kalmamıştır. Kendisi yaşamda kalarak arkadaşlarından ayrı düşmüştür. Üzüntüsü bu yüzdendir. Yazgıya egemen olmak mümkün olmadığından isyan da çare değildir. Postu da serdirmeyeceklerine göre beklemekten başka yol kalmamaktadır. Bir fotoğrafın zamanla silinmesi gibi insan da sırasını bekleyecek silinip gidecektir.

25- Mehmet Akif'in son kitabı Gölgele'de yer alan bir dizi kıta var. Bu kıtaların her birisi "Resmim için" başlığıyla yazılmış. Bir fotoğrafın arkasına yazıldığı konusunda bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak fotoğraflar için yazıldığı, fotoğraflara bakılarak yazıldığı açıkça belli. Fotoğrafla yapılan bir söyleşi olarak da kabul edilebilir. Fotoğraf şairin duygu ve düşüncelerinin aktarılmasında bir araç olmuştur.

Resmim İçin

Toprakta gezen gölgeme toprak çekilince,	a
Günler şu heyûlâyı da er, geç, silecektir.	b
Rahmetle anılmak, ebediyet budur amma,	c
Sessiz yaşadım, kim beni nerden bilecektir?	b

Mefûlü/Mefâîlü/Mefâîlü/ Feülün

Mehmet Akif bugün ayakta olan ve toprağa gölge salan bedeninin üzerine bir gün toprak çekileceğini, iyi duygularla anılmanın gerçek sonsuzluk ve kalıcılık olduğunu söylemektedir. Bu anılmaya ve kalıcılığa ulaşma konusunda biraz kaygı taşır. Çünkü sessiz ve içine kapanık yaşamış, kendisini insanlara yeteri kadar bildirip tanıtmamıştır.

26- Resmim İçin

Bir canlı izin varsa şu toprakta, silinmez;	a
Ölsen, seni sırtında taşır toprağın altı.	b
Ey gölgeden ümmîd-i vefâ eyleyen insan!	c
Kaç gün seni hâırlayacaktır şu karaltı?	b

Mefûlü/Mefâîlü/Mefâîlü/ Feülün

İnsanı yaşatan geride bırakılan fotoğraflar değildir. Bir iz, bir eser bırakan kişi toprağın altına da girse unutulmaz, yaşar. Gölgeden medet ummak yerine iyi eserler bırakmak insanı sonsuzluğa taşıyabilir.

27- Resmim İçin

Dış yüzüm böyle ağardıkça ağarmakta, fakat, a
Sormayın iç yüzümün rengini: Yüzler karası! b
Beni kendimden utandırdı, hakikat, şimdi, c
Bana hiç benzemeyen sûretimın manzarası! b

Feilâtün/Feilâtün / Feilâtün /Feilün
Fâilâtün /Fa'lün

İnsan yaşlanınca doğal olarak saç sakalı ağarır. Önemli olan dış değil iç yüzdür. Onu temiz ve parlak tutmak, karartmamak gerekir. İnsanın sureti değişir ve bazen hali yeterince yansıtmayabilir. Mehmet Akif iç yüzünü kara buluyor. Belki yaptıklarını yeterli görmüyor. Bunlar alçak gönüllülükten ileri geliyor. Yoksa Akif'in bıraktığı eserler, örnek ahlaki onun yüzünü her zaman ağartmaya yeter.

28- Resmim İçin

Beni rahmetle anarsın ya, işitsen bir gün, a
Şu sağır kubbede, hâib, sesimin dindiğini? b
Bu heyûlayâ da bir kerrecik olsun bak ki, c
Ebediyen duyayım kabrime nûr indiğini. b

Feilâtün/Feilâtün / Feilâtün /Feilün
Fâilâtün /Fa'lün

Mehmet Akif sona yaklaştığı anın şirini yazıyor. Her insanın sesi gök kubbede bir gün duyulmaz olacaktır. O zaman bedeni örten yığına bakan olursa bir fatiha okumayı unutmayacağından sonsuza dek mezarından nur eksik olmayacaktır.

29- Resmim İçin

Şu serilmiş görünen gölgeme imrenmedeyim... a
Ne saâdet, hani ondan bile mahrûmum ben. b
Daha bir müddet eminim ki hayâtın yükünü, c
Dizlerim titreyerek çekmeye mahkûmum ben. b
Çöz de artık yükümün kördüğüm olmuş bağımlı, d
Bana çok görme, İlâhî, bir avuç toprağımı!... d

Feilâtün/Feilâtün / Feilâtün /Feilün
Fâilâtün /Fa'lün

Bu kıta da gençlikte uzanarak çektirilmiş bir fotoğraf üzerine yazılmış. Akif ölümünden bir yıl önce yazdığı kıtada bu gençlik rahatlığını, azadeliğini özlüyor. Hayatın yükünü daha ağır olarak duyuyor, ama onu bir müddet daha çekecektir. Bunu da bir mahkumiyet olarak görür. Artık sırtındaki yükü bırakıp toprağa uzanmak istiyor. Yaşarken Tanrıdan son dileği bu.

30- Fotoğraf arkasına şiir yazan şairlerden biri de Rıza Tevfik Bölükbaşı'dır. Rıza Tevfik armağan şiir yazmaktan hoşlanmaktadır. Armağan olarak yazdığı şiirler arasında mezar taşı kitabeleri de bulunmaktadır. Ayrıca kendisine getirilen hatıra defterlerine seve seve şiirler yazmıştır. Burada yer verdiğimiz, fotoğraf kenarına yazdığı şiir üç dörtlükten oluşmaktadır. Fotoğrafa yazılan en uzun örnek olan bu şiiri şarkıcı Safiye Hanım için yazmıştır.

Meşhûr muganniye Safiye hanıma

Sabah güneşinin şen nûru gibi,	a
Issız ufuklara can verdi sesin;	b
Gönüllerde aşkın zuhuru gibi	a
Ne güzel, ne büyük bir mu'cizesin!	b
Bir onmaz elemdi rûhumda hasret,	c
Sesini duyunca dindi o sızı;	d
Sen ey İstanbul füsûnkâr kıızı!	d
Ezâyî ruhumu anladın elbet:	c
Bildin ki sebep yok hasretten başka	e
Benliğimi sarsan sar'a i aşka.	e
Müessir sesinle şi'rimi inlet,	f
Derd i hicrânımı her kese dinlet!	f

6+5 duraklı11'li hece ölçüsüyle yazılmıştır.

Şiirin nazım biçimi de değişiktir. Bölükbaşı'nın şiirlerinin bir kısmı koşma biçiminde yazılmıştır. 11'li hece ölçüsüyle yazılan bu şiirin uyak düzeni koşmanınkinden ayrılır. Çaprazlama uyaklanan ilk dörtlük her ne kadar koşmaya benzese de sonrakilerde durum değişir. İkinci dörtlük sarma, üçüncü dörtlük ise ikişer ikişer düz olarak uyaklanmıştır.

Şiir içerik açısından önem kazanmaktadır. Müzikle, Safiye Hanımın duygulu icrası birleşince şiir daha güzel, daha etkili hale gelmiştir. Şiirin ulaşamadığı yere ya da kişilere müzik ulaşmış ve dolayısıyla Rıza Tevfik'in duygularını da ulaştırmıştır. Rıza Tevfik, 150'lik olarak 1922 Kasımında yurt dışına çıkmıştı. Yurdundan uzakta geçen yılları ona doğal olarak gurbet ve özlem yaşatmıştır. Bu duygular içinde yaşadığı bir dönemde Safiye Hanımın plağı Rıza Tevfik'i gurbette mutlu etmiştir. Bu nedenle plak İstanbul'dan gelen değerli bir armağan olur.

Rıza Tevfik'in büyük bir fotoğrafın kenarına yazarak Safiye Hanıma gönderdiği bu şiirin yazılış nedenini de belirtmeyi yararlı görüyoruz. Bu bir teşekkür şiiridir. Teşekkürün nedeni ise Rıza Tevfik'in aşağıya alıntıladığımız başka bir şiiridir. Söz konusu şiir Hafız Sadettin (Kaynak) tarafından beyati araban makamında aksak usulde bestelenmiş, Safiye Hanım tarafından da plağa okunmuştur. Bu plaktan iki adet

³¹ Rıza Tevfik Bölükbaşı, Serabı Ömrüm, Kenan Matbaası, İstanbul, 1949, s.32.

de Rıza Tevfik'e göndermişlerdir. Rıza Tevfik duygularını bir fotoğrafın kenarına yazarak iletir. Hafız Sadettin'e de bir cevap yazarak teşekkür etmiş ve ona da fotoğrafını göndermiştir. Bestelenen şiir şudur:

Bir ân ı me'yûsiyyet

Ömrümün neş'esiz geçti bahârı,	a
Neyleyim bahârı gülsüz olunca?	b
Bir tutsam gerektir yâr'ü ağyârı,	a
Gurbet ellerinde öksüz olunca.	b
Gönül elindedir feryâd ü zârüm,	c
Şu nankör aşkımdan ben de bîzârım,	c
Rûhum âzâd olur, belki, mezârım	c
Ayaklar altında dümdüz olunca.	b
Diyorlar ki: "Rıza...Döner bu âlem!	d
Encâmına varır bu devr i sitem."	d
Benim gözümde fer kalır mı bilmem.	d
Bu uzun geceler gündüz olunca?! ³²	b

6+5 duraklı 11'li hece ölçüsü.

31- Rıza Tevfik'in, Seyyid Ahmed Hâmid Âl i Sarrâf'a armağan ettiği fotoğrafın altına yazdığı bir kıtadır. Seyyid Ahmed, Bağdat'ın ileri gelenlerindedir. Bilge kişiliği, edipliği ile tanınan bu kişi, Rıza Tevfik'in Bağdat'ı ilk ziyaretinde onu ağırlamış, rehberlik etmiş ve çevreyi gezdirmiştir. Bu vesileyle dost olduğu Seyyid Ahmed'e verdiği fotoğrafın arkasına bu kıtayı yazmıştır..

Değildir harcı şi'r inşâd edip çoşmak her üstâdın,	a
O bir mi'yâr ı istidâdıdır vek i hüda-dâdm.	a
Evet, şi'r i Arab mahzâ tarabtır, şüphesiz lâkin,	b
Senin bir selsebîl i nağmedir üslûb i inşâdın.	a
Bulundum bezm i ünsü ülfetinde -sahr i nutkunla-	c
Bütün İran'a şöhet bahş eden rindân i âzâdın.	a
Hemen bir kumru dem çekmez bu nahlistan cennette	d
Meğer bir bülbül ü gûyâsı varmış bağ i Bağdadın. ³³	a

³² Age.,s.30

³³ Age., s.256

Mefâilün / Mefâilün / Mefâilün / Mefâilün

Ülkemizde pek tanınmayan Seyyid Ahmed'in kimi özelliklerini bu kıta aracılığıyla öğrenmiş oluyoruz. Buna göre Allah vergisi yeteneğiyle şiir söyleyip coşmaktadır. Arap şiirindeki coşkunculuk, ezgi zenginliği onun şiirine de yansımıştır. Dost meclisi, etkili konuşmalarıyla İran'ın rindane şiiri de etkilemiştir. Seyyid Ahmed aynı zamanda Bağdat bağlarının şakıyan bülbülüdür. Rıza Tevfik tanıyıp sevdiği bu şairi beğenir ve övgüyle söz eder.

32- Rıza Tevfik'in, Abdulhak Hamit'e Cunya'dan gönderdiği "foto"nun altına yazdığı kıta:

Sıhhati yerinde, keyfi yerinde	a
Yaşlıca bir gencim, ihtiyar değil.	b
Çok hörmet gördüğüm şark ellerinde,	a
Herkes benim kadar bahtiyar değil! ³⁴	b

6+5 duraklı 11'li hece ölçüsü

Kıta, Rıza Tevfik'in kendisini sağlıklı ve keyifli hissettiği bir anında yazılmış. Yaşı ileri ama gönlü genç. Yurdundan ayrı kalmanın hüznünü sürekli yaşayan şair, sürgünde gördüğü saygı nedeniyle mutlu. Ne var ki kendisine bu mutluluğu yaşatan Şark insanının yeterince mutlu olmaması onu üzmektedir.

Rıza Tevfik İbnülemin'e yazdığı mektuba fotoğrafla başlıyor:

"Edibi Nihri Muhterem Efendim

İltifatnamenizi alır almaz emrinizi ifa etmek için çalıştım. Şu son zamanlarda aldırış olduğum fotoğraflardan bir dane tedarik edebilmek için Beyrut'a kadar gidüb ısmarlamak lâzım geldi. Tercümei hal için de bazı vesaik ve kuyudatı tarihiyeye muracaat mecburiyeti ile bir iki gün oğraştım. Biraz geciktimse afvı âlinizi reca ederim efendim."
(SATŞ, C.3. s.1513)

33- - Fotoğrafım Üzerine

-Büyük Üstadım Ahmet Hikmet Beyefendiye...-

Gölge size benden yakın;	a
Unutmayın beni sakın.	a
Doğru özlü, alını açık,	b
Pek az uslu, fazla kaçık...	b

³⁴ Age., s.316

Sözü bazen abuk sabuk..	c
Tembel, fakat eli çabuk..	c
Pek yoksa da sağı solu,	d
Saygınızla kalbi dolu..	d
Herkesden çok seven sizi,	e
Yüksek tutan kadrinizi...	e
Şükran ile size bağlı..	f
Ruhu: Şair, çocuk çağlı..	f
Bütün ömrü: Bir yığın hiç..	g
Çırağımız:	
Enis Behiç. ³⁵	g

4+4= 8'li hece ölçüsü

34- Yazımızda vereceğimiz son kıta daha özel bir örneği oluşturmaktadır. Fotoğrafın altına şiir yazan bu kez fotoğrafın sahibi değil, onu çok seven bir dostudur. Fotoğraf Yusuf Kamil Paşaya, kıta İbnülemin Mahmut'a aittir.

Darüşşafaka'nın kuruluşunda emeği geçenlerden biri de Yusuf Kamil Paşadır. İbnülemin Darüşşafaka'ya bir ziyaretinde bu kuruma az ya da çok emeği geçenlerin fotoğraflarının olduğu salonda Yusuf Kamil Paşanın fotoğrafının olmadığını fark eder ve nedenini sorar. Yanıt olarak fotoğrafını bulamadıkları söylenir. Arkasını kendinden aktaralım:

“Merhumun resmi bulunmadığını söylediklerinde ‘Aransa bulunurdu’ dedikten sonra güzel bir fotoğrafisini ihda etmişim ve arkasına Yusuf Paşanın kadirşinasane sözünü ve şu kıt'ayı yazmışım:

Merdi kamil dense lâyıktır Yusuf siyrete	a
Çünkü eltafile kıymet verdi insaniyete	a
Çeşmi âlem, bir daha görmez o türlü kâmilî	b
Ruhunu gark eylesin Allah, nuru rahmete	a

Fâilâtün/Fâilâtün / Fâilâtün /Fâilün

İbnülemin Mahmut Kemal'in fotoğrafın asılması için gösterdiği çaba ve arkasına yazdığı bu kıta Yusuf Kamil Paşa'ya duyduğu sevgiyi ve değer bilirliği gösteriyor. Devlet ve ulus için iyi işler yapmış Paşanın unutulmasına gönül razı olmuyor. Böyle olgun, mert, söz söyleme yeteneği olan bir insanı bulmanın zorluğunu söyledikten sonra Allah'tan onun için esirgeme ve merhamet diliyor.

Sonuç:

³⁵ Enis Behiç Koryürek, Miras ve Güneşin Ölümü hzl:Dr.Fethi Tevetoğlu, Güneş Matbaacılık, Ankara, 1951.

Kültürümüzde eskiden beri karınca kaderince de olsa armağan verme alışkanlığı, geleneği ve âdeti bulunmaktadır. Sanatçılar da herkes gibi birbirlerine armağan vermişlerdir. Bunların içinde bir çeşidi var ki sanatçıya çok yaraşmış: **Armağan şiir**. Fotoğraf Tanzimat'la birlikte yaşamımıza girmiş, çok yaygın olmasa da çektirilmiş, yeniliklerin öncüsü konumunda olan sanatçılar fotoğrafa ilgi göstermişlerdir. Armağan verme konusunda fotoğrafla şiiri birleştirme gibi bir yol da bulmuşlardır. Araya mesafe girdiğinde, o günün koşullarında bu mesafeyi aşmak daha zor ve zaman alıcı olduğundan insanlar kendilerini anımsatmak için fotoğrafı kullandılar. Fotoğrafın olanaklarına yazıyı da ekleyerek arkasına şiir koydular. Böylece fotoğraf arkası şiir doğdu. Her anlamda fotoğraf değerliydi, şiirle daha da değerlendirildi.

Fotoğrafların korunması biraz daha zor oluyordu. Kullanılan baskı teknolojisi, kâğıt kalitesi fotoğrafların uzun süre yaşamasını engellemiştir. Fotoğraflar zamanla solmuş, silikleşmiş, bazen ıslanıp yıpranmış ve yırtılarak tamamıyla yok olmuşlardır. Bu nedenle günümüze o devirlerden fazla fotoğraf ulaşmamıştır. Geçen zamanla fotoğraf eski değerini yitirdiğinden fotoğraf arkası şiir de gözden düşmüştür.

Yaptığımız inceleme fotoğrafla ilgili bazı sözcükleri karşımıza çıkarttı. İlk üzerinde durmamız gereken nokta bugün olduğu gibi fotoğraf ve resim sözcüklerinin birbiri yerine kullanılmasıdır. Hatta fotoğraf sözcüğü resme göre daha az kullanılmıştır. Ben yazım boyunca fotoğraf sözcüğünü kullanmaya özen gösterdim. Bugün fotoğraf yerine resim denince resimle fotoğraf aynı şey mi diye bir eleştiri alınabiliyor. Ancak geçmişte var olan bu örtüşmeyi, eşitliği bugün de (Türkçe) sözlükler gösteriyor. Fotoğraf ve resim sözcükleri geçmişte de bugün de aynı anlamda, birbiri yerine kullanılmıştır ve dolayısıyla bu kullanımın sürdürülmesinde sakınca yoktur.

Bugün resim çektirmek, fotoğraf çektirmek fiilleri kullanılmaktadır. Eskiden çektirmek fiilinin yerine çıkartmak ve aldır(t)mak kullanılmış, fotoğraf çıkartmak, resim çıkartmak, resim aldirtmak denilmiştir.

Fotoğraf sözcüğünün az kullanıldığını daha çok resmin yeğ tutulduğunu söylemiştik. Fotoğrafla eş anlama gelen, fotoğrafın yerini tutan başka sözcükler vardır. Bunları fotoğrafla ilgili istiare, ya da eğretilmeler olarak da niteleyebiliriz. Elimizdeki örneklerde fotoğraf yerine gölge, heyet, misal, resim, siyret, suret, tasvir, timsal, zıll kullanılmıştır. Bazen bu sözcükler tasvir-i Hümayun, tasvir-i garra, timsal-i tasvir, zıll-ı bela, Yusuf-siyret örneklerinde olduğu gibi başka sözcüklerle bir araya getirilerek tamlamalı kullanılmıştır.

Fotoğrafla ilgili bir başka sözcük de çalışmamız için çok önemlidir: Zahr. Bu sözcük arka sırt; kâğıt ve sairenin arka tarafı, gerisi anlamındadır. Şiir ve yazı fotoğrafın zahrına yazılmaktadır. Aynı kökün türevlerinden olan zahriye de "bir kâğıdın arka tarafına yazılan yazı, şerh" anlamını taşır. Fotoğraf arkası şiir zahrın zahriyesidir.

Fotoğraf arkasındaki şiirlerin çoğu kıta nazım biçimiyle yazılmıştır. Bizim elimizdeki örneklerin çoğu iki beyitlik kıtadır. Bir adet dört, iki adet üç beyitlik kıta yani kıta-i kebire vardır. İncelediğimiz örneklerden biri beş dizeden oluşmaktadır. Bir örnek ise iki beyitlik kıtayı izleyen bir müfreden oluşur. Rıza Tevfik'e ait olan şiir ise 11'li hece ölçüsüyle yazılmış üç dörtlükten oluşur. Koşmaya benzer görünse de uyak düzeni yönünden ondan ayrılır. Ölçülü uyaklı serbest şiirdir. Enis Behiç'in şiiri de örneklerin hepsinden ayrı özelliktedir. Mizahi bir özellikteki bu şiir düz uyak nazım biçimiyle yazılmıştır. Ahmet Hikmet'e adanmış olan bu şiir, Enis Behiç'in dediği gibi

şairin içten, çocuksu ruhunu ve duygularını ortaya sermektedir. Hoş ve nükteli bir şiiirdir.

Son iki örnek dışında kalan çoğu kıta özelliğindeki şiirler, içerik açısından iki özellik gösterirler. Bir fotoğraf arkasına yazıldıkları için öncelikle o fotoğraftaki görüntü üzerinde durulur, ancak bu kadarla kalmaz. Kıtaların ruhuna uygun olarak bir düşünce ögesi de taşır. Eldeki kıtalardaki düşünce kişisel erdemler, yazgıdan yakınma ve ölüm etrafında yoğunlaşır. Namık Kemal kişisel erdemler üzerinde dururken Mehmet Akif ölüm çevresinde dolaşır. Her ikisinin birleştiği yan şanslarının yolunda gitmediği düşüncesidir. Bu durumdan yakınır. Rıza Tevfik fotoğrafın ardında mutluluğunu dile getiren teşekkür içeren şiirler yazarken, Enis Behiç mizahi bir üslupla şaka içeren bir şiirle bu kervana katılır.